

Hjernen er ikke stjernen

Per Lorentzen

Institutt for sosialfag, OsloMet – storbyuniversitetet

perlor@oslomet.no

Hjerneforskning brukes ukritisk i saker om tilknytning, omsorg og barns utvikling.

Per Lorentzen. Foto: OsloMet

Mot slutten av 1990-tallet og begynnelsen av 2000-tallet ble en litt tilårskommen og forslitt tilknytningsteori, opprinnelig lansert av psykoanalytikeren John Bowlby på 1950-tallet, revitalisert

av nevrovitenskap og «ny hjerneforskning». Kombinasjonen av tilknytningsteori og nevrovitenskap har av noen fagpersoner innen sosialt arbeid og barnevernsfeltet blitt betegnet som «et ekteskap i helvete» (Featherstone et al., 2014). At dette er et problematisk ekteskap, blir særlig tydelig i de mange råd og anbefalinger vi ser foreldre nå eksponeres for. Etter mitt syn er mye av den hjerneforskningen som formidles, både i psykologisk, barnevernsfaglig og populærvitenskapelig sammenheng, karikaturer, nevromyter, nevrobabel og neuro-science fiction.

«Neuroparenting»

Når hjernen trekkes inn i bildet, kan man tilsynelatende si og mene hva som helst. Ett eksempel på dette er når foreldre oppfordres til å lære seg å snakke både til sin egen og barnets amygdala – som om denne delen av hjernen skulle ha hørsel og være tilsnakkende (Prehn, 2019). Enda tydeligere blir det når ny hjerneforskning angivelig kan identifisere den «optimale foreldrestilen». Slike teorier og perspektiv er nå blitt så omfattende og populære at noen snakker om en helt ny foreldrestil – «neuroparenting» (Macvarish, 2016). Innen neuroparenting sies det at funn og innsikter fra hjerneforskning skal kunne brukes for å forbedre og styrke foreldres kompetanse og forståelse for barns behov. Videre kan foreldre bruke slike funn til å justere sin foreldrestil i tråd med barnets utviklingsstadium.

Alle små og store hverdagslige valg som foreldre tar i sin omsorgsutøvelse, vil ifølge hjernebasert informasjon bidra til enten å styrke eller å hemme barnets hjerneutvikling. Hverdagen bør derfor brukes bevisst for å kople opp «brede motorveier» i barnets hjerne. Alternativet er «smale og tynne stier». Enhver misbrukt mulighet til å bygge hjernen er en tappt mulighet som aldri kommer igjen. Det er snakk om «use it or lose it». Et typisk eksempel på råd til nybakte foreldre kan være følgende oppfordring, helt sikkert velment, fra Stine Sofies Stiftelse: «Se, snakk, syng og lek med babyen. Da bygger du barnets hjerne. Gjør de dagligdagse gjøremålene, som måltider og bleieskift, om til hjernebyggende aktiviteter.»

Skremsel eller foreldrestøtte?

Dagens foreldre, eller grupper av foreldre, omtales i saksdokumenter og på nettsidene til offentlige faginstanser som utrygge og usikre. Det er snakk om foreldre som myndighetene mener sannsynligvis vil trenge «foreldrestøtte». Men hjelper det på foreldres utrygghet og engstelse å bli podet inn med budskapet om at selv små mangler eller feil med tanke på å se og imøtekomme barnas behov risikerer å påføre dem psykologiske problemer, hemme og til og med skade deres hjerneutvikling? Risiko for å påføre barnet hjerneskode lurert overalt, og starter allerede i fosterlivet: «Økt emosjonelt stress under svangerskapet kan påvirke utviklingen av fosterets hjerne» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018, s. 17).

Det finnes neppe gravide som ikke opplever økt emosjonelt stress under svangerskapet. Det finnes heller neppe foreldre som aldri har kjeftet på barna sine, eller som aldri har vært sinte. De møter håndbøker, nettsted, avisartikler og blogger som formidler at «Kjefting krymper barnets hjerne». Eller: «Så mye sinne og kjeft tåler barnet ditt, før det får hjerneskode». Har man kanskje overskredet den grensen da man mistet besinnelsen og ga poden en skyllebøtte?

Foreldre som aldri er stresset, finnes knapt. På NRK.no (Årrestad & Jevne, 2014) får foreldre vite at stress utløser kortisol i barnets hjerne, som gjør at hjernecellene dør i milliontall. (Samme nettsted kan samtidig fortelle at noen former for stress kan være bra for hjernen, (Røiri & Risberg, 2015.))

Energipsykologi.blogg.no (Myrbråten, 2018) viser til «ny forskning» om farene ved tidlig separasjon mellom mor og barn, for eksempel ved å sende barna for tidlig i barnehagen: «Undersøkelser har vist at barnehagebarn har økt nivå av stresshormonet kortisol i blodet. Uansett dyktige og omsorgsfulle barnehagepersonale, er det ikke mulig å erstatte mor og morskjærligheten.»

Et annet oppslag på NRK.no (Egge, 2021) slår også fast at en «mors tøffe oppvekst kan sette varige spor i barnets hjerne», og at tidlige opplevelser har mye å si for hvordan hjernen vår utvikler seg. Ifølge forskning kan spor av forsømmelse overføres fra mor til barn – i flere generasjoner.

Budskap som går igjen, er at negative opplevelser setter varige spor og sår i barnets hjerne

Nettsider forteller at måten «du» tar opp og holder babyen på, sender gode eller dårlige signaler til hjernens synapser, og påvirker hvordan de kobler seg sammen. Budskap som går igjen, er at negative opplevelser setter varige spor og sår i barnets hjerne og vil påvirke barnets læringsmuligheter, generelle funksjonsnivå og videre muligheter i livet. Hjernebaserte råd til foreldre handler om alt fra hvilken side i armkroken barnet bør ligge for å oppnå maksimal synapsevekst, til hvordan de bør forholde seg til ungdommer som fungerer uten selvkontroll og ved hjelp av den såkalte reptilhjernen.

Nevrohype uten faglig forankring

Kombinasjonen tilknytningsteori og nevrovitenskap ble grundig kritisert av John Bruer allerede i 1999, i boken «The Myth of The First Three Years. A New Understanding of Early Brain Development and Lifelong Learning». Men kritikken ble oversett i all «nevrohypen». Blant annet problematiserte han teorien om at det eksisterer kritiske perioder, mulighetsvinduer, i hjerneutviklingen, og at løpet med tanke på barnets hjerne omtrent er kjørt fra treårsalderen. At biologien og genetikken angivelig har satt mulighetsvinduer på gløtt i en periode, for så å stenge dem – mer eller mindre for alltid, er ikke understøttet. Slike teorier om kritiske perioder stammer stort sett fra ekstrem deprivasjon av dyr, som å sy igjen øynene til nyfødte katter. Disse dyrestudiene har uhyre lite overføringsverdi til mennesker, men har fått stor betydning i sosialpolitiske og barnevernsfaglige sammenhenger – jamfør Raundalen-utvalget fra 2012 (NOU, 2012: 5), som i stor grad baserte sine argumenter på tilknytningsteori, dyrestudier og antakelsen om at hjernens utvikling særlig skjer i barnets tre første leveår. Dette er problematisk, for dersom man leser nøye, tyder mesteparten av hjerneforskning på at det lille barnets hjerne er langt mer robust, resilient, plastisk og endringsbar enn det som fremstilles i den populariserte forskningsformidlingen – og mange fagbøker. Selv der hvor omsorgsforholdene anses å være kaotiske og suboptimale, finner en ingen hjerneorganiske anomalier eller skader. Dersom hjerneskada var satt som kriterium for å frata foreldre omsorgen for sine barn, ville antallet bli uhyre beskjedent ettersom undersøkelser ikke ville avdekket slike skader.

Misbruk av hjerneforskning

Måten hjerneforskning fremstilles på, varierer med hensyn til hvilke synspunkt det argumenteres for. Ett tydelig eksempel på dette er når myndighetene beslutter å fjerne barn fra det som vurderes å være omsorgsforhold som kan skade barnets hjerneutvikling. I en slik argumentasjon omtales hjernen som sårbar og eventuelle skader som irreversible. Når man derimot argumenterer for en

annen omsorgssituasjon, for eksempel i fosterhjem, fremstilles imidlertid hjernen som plastisk og endringsbar. Slik sett velges faktagrunnlag tilsynelatende ut fra et bekvemmelighetsprinsipp.

Det mest kjente eksempelet på misbruk av hjerneforskning er antagelig Bruce Perrys berømte, for ikke å si beryktede, hjernescanbilde fra 2002. Bildet viser en normal hjerne hos en treåring og en hjerne tilhørende en angivelig sterkt deprivert treåring. Bildet fikk en enorm retorisk kraft i politiske og faglige miljøer, og sirkulerer ennå i informasjonsmateriale om betydningen av å intervenere tidlig der hvor man mistenker at barnets omsorg ikke er god nok. Perry ga ingen informasjon om hvorfor disse hjernene var scannet, heller ikke om hvem den lille, innskrumpede og hullete hjernen tilhørte. Uten slik informasjon kan man ikke utelukke at barnet hadde opplevd et massivt fødselstraume. Bildet av den skadde hjernen har kun en mulig relevans i en diagnostisk sammenheng.

Ukritiske hjernemetaforer

Problemene med å bruke nevrovitenskap og funn fra hjerneforskning i psykologiske og barnevernsfaglige sammenhenger er mange. Forskningen som det henvises til, er gjerne gjort i helt andre sammenhenger, og med helt andre formål. Forskningen blir lest ukritisk og dermed misvisende oversatt til helt andre temaer og områder. Forskning på grovt omsorgssviktede barn overføres for eksempel ukritisk til det som angår barn i helt vanlige hjem. Videre brukes forskningen til å si noe om utviklingsmuligheter på lang sikt, selv om funn fra hjerneforskning ofte er statisk og kun beskriver korttidseffekter.

Hjerneforskning misbrukes for å forsterke argumenter og overbevise, fremfor å bringe ny innsikt og forståelse. En fagperson som trekker hjernen inn i sine presentasjoner, blir automatisk en kunnskapsmessig tungvekt. Hjernemetaforer, og datagenererte bilder av skannede hjerner med lysende og fargelagte områder, har en enormt sterk gjennomslagskraft, og fagpersonen kan uimotsagt mene og si hva det skal være. Nevrohypen vil svekke vår faglige troverdighet, og til syvende og sist gå ut over barn og foreldre.

Referanser

- Barne- og likestillingsdepartementet (2018). *Trygge foreldre – trygge barn. Regjeringens strategi for foreldrestøtte (2018–2021)*. Strategi 06/2018. https://www.regjeringen.no/contentassets/23fff4c08d0440ca84543ff74786c6a0/bld_foreldrestotte_strategi_21juni18.pdf
- Bruer, J. (1999). *The Myth of The First Three Years. A New Understanding of Early Brain Development and Lifelong Learning*. The Free Press.
- Egge, J. H. (2021, 5. mars). En mors tøffe oppvekst kan sette varige spor i barnets hjerne. *NRK.no*. https://www.nrk.no/viten/ny-forskning_-forsommelse-i-barndom-gir-avtrykk-i-hjernen-i-generasjoner-1.15363851
- Featherstone, B., Morris, K. & White, S. (2014). A Marriage Made in Hell: Early Intervention Meets Child Protection. *British Journal of Social Work*, 44(7), 1735–1749. <http://dx.doi.org/10.1093/bjsw/bct052>
- Macvarish, J. (2016). The Problem with Neuroparenting. I J. Macvarish (Red.), *Neuroparenting* (s. 95–112). Palgrave Pivot. https://doi.org/10.1057/978-1-137-54733-0_6
- Myrbråten, T. E. (2018, 7. oktober). Barns tidlig separasjon fra mor. *Energipsykologi.blogg.no*. https://energipsykologi.blogg.no/1538907882_barns_tidlig_separasjon_fra_mor.html

- NOU 2012:5 (2012). *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2012-5/id671400/?ch=1>
- Prehn, A. (2019). *Forstå barnehjernen og styrk den for livet*. Cappelen Damm.
- Røiri, V. & Risberg, T. (2015, 26. februar). – Stress kan være bra for hjernen. *NRK.no*. https://www.nrk.no/livsstil/_-stress-kan-vaere-bra-for-hjernen-1.12231109
- Stine Sofies Stiftelse (u.å.). Tips 8: Bygg hjernen til barnet. *Stine Sofies Stiftelse*. <https://www.stinesofiesstiftelse.no/tema/tips-8-bygg-hjernen-til-barnet>
- Årrestad, K. P. & Jevne, I. (2014, 26. mars). Barn kan få hjerneskadet av mye kjefting. *NRK.no*. <https://www.nrk.no/livsstil/sa-mye-sinne-taler-barnet-ditt-1.11621576>